

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

УДК 321.01:929 Jovanović S.

DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.7112021.4>

Прегледни рад

Српска политичка мисао

број 1/2021.

год. 28. vol. 71

стр. 65-86

Предраг Терзић*

Институт за политичке студије, Београд

Иван Јоксић**

*Правни факултет за привреду и правосуђе
Универзитета Привредна академија, Нови Сад*

ДРЖАВНО ПИТАЊЕ У ТЕОРИЈСКОЈ МИСЛИ СЛОБОДАНА ЈОВАНОВИЋА

Сажетак

Бављење државом старо је колико и сама држава. Њен настанак, развој и уставно устројство показују у којој мери је државно питање важно у теоријској мисли. У литератури постоји велики број темата у којима се настоји објаснити суштина државног питања, полазећи од појединачних аспеката њеног функционисања. Чини се да не постоји аутор, у правној и политиколошкој теорији, који се није окушао на овом пољу. Тако је било и са горостасом наше правне, политиколошке, социолошке, књижевне, историјске мисли Слободаном Јовановићем. Он је расправним стилем студиозно обрадио питање државе, уважавајући теоријска достигнућа својих претходника и савременика. Инспирисан идејама француских просветитеља, о којима је такође писао, Слободан Јовановић указује на материјалну и духовну

* Имејл-адреса: predragterzic@yahoo.com.

** Имејл-адреса: ijoksic@pravni-fakultet.info.

димензију унутрашњег и спољашњег устројства државе. Његово изузетно познавање друштвених и политичких прилика у земљи било је инспиративно за предлагање будућих решења важних државних питања. Тиме је ширина и дубина теоријске мисли Слободана Јовановића већа, јер читаоци његових дела пред собом имају вредно штиво које превазилази просторне и временске оквире. Он није припадао ауторима који важна теоријска питања обрађују оловно тешким пером, већ разговорним стилем који омогућава упознавање материје ширем кругу читалаца. Зато је с пуним правом професор Стеван Врачар уврстио Слободана Јовановића у ред личности, које чине драгоцену научну баштину српског народа и државе.

Кључне речи: Слободан Јовановић, право, политика, држава, легитимност, организација, човек, устав

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Држава има обележје моћне организације, која је кадра да намеће вољу својим становницима. Овакав однос према држави датира из времена првих држава-градова, укључујући и потоње облике њеног развоја у старом и средњем веку. Држава се испољава у релацијама различитих садржаја, почев од психолошких, социјалних, религиозних, идеолошких и надасве правних и политичких. Ови садржаји показују сву сложеност државне организације која би морала одолевати свим облицима њене дезорганизације. У теоријској мисли већине аутора, различите идеолошке припадности, државно питање представља неисцрпну тему. У њеном средишту су критички осврти постојећег стања у државној организацији и покушаји идеализовања будућег државног устројства који се, по правилу, заснивају на идеолошким и религиозним принципима.

Искушењу бављења државом и начинима организовања њене власти није одолео ни Слободан Јовановић. Он даје своје виђење државе, које је настало у визури француских просветитеља којима је, према нашем мишљењу, био опчињен, сматрајући их узорима модерне демократске државе. Јовановић о њима пише, дивећи се њиховој вољи и жељи да своју државу учине бољом. Књига о вођама Француске буржоаске револуције представља нешто ново у

домаћој међуратној историјској, политиколошкој и правној литератури. Чини се да Слободан Јовановић читаоцима циљано ставља до знања какву државу жели за свој народ. Иако је одувек желео да о држави пише, али у њеном управљању не учествује, сплет историјских околности га је натерао да прекрши себи дату реч.

Државна организација, настала из пера Слободана Јовановића, заснована је на унапред постављеним принципима, који имају уставно-правни карактер. На овим основама се, уосталом, може направити разлика између различитих колективитета и државе, коју Јовановић наглашава у својим делима. Иако колективитети могу имати своја правила, одређени ниво војне моћи, велики број припадника, они немају државотворну црту. Њима, заправо, недостају они садржаји без којих није могуће функционисање државе. С друге стране, не може се порећи да различити колективитети, попут религиозних и политичких, имају изражену свест о заједничкој припадности својих чланова. Слободан Јовановић апострофира присуство духовног јединства, које представља везивно ткиво у функционисању сваког уређеног колективитета и даје позитиван инпут интерирања његових чланова.

Чињеница да је држава део друштва чини неопходним разматрање њених функција у датом просторном и временском контексту. Слободан Јовановић је тога свестан и зато у првим редовима својих књига о држави указује на потребу да се изложе наступеле и наступајуће промене у одређеном броју европских земаља. Непосредност, која одликује ауторов стил, циљано одговара његовој потреби да сликовито укаже на значај државног питања. Међутим, сложеност односа у држави, од појединаца до ужих или ширих колективитета, иницира неопходност успостављања реда међу њеним субјектима. Под тим се подразумева постојање адекватног правног поретка и, разуме се, успостављање, односно одржавање правног реда неоптерећеног идеолошким и религиозним садржајима. На основу целокупног научног опуса Слободана Јовановића, могло би се констатовати да његово схватање државног питања представља идеал коме свака држава тежи од свог настанка. Тога је он, сасвим сигурно, био свестан у периоду писања књига и других научних дела, а нарочито у времену управљања државом у егзилу, као и потоњег политичког прогона, у одсуству, у социјалистичкој Југославији.

Важан моменат у Јовановићевим разматрањима државног питања посвећен је ширим друштвеним збивањима. Констатација да је настанак државе претходио настанку друштва има шире домете. Слободан Јовановић приписује афирмацију друштвеног питања ауторима социјалистичке мисли, који државу сматрају сметњом на путу преласка у бескласно друштво. Овакав утопизам се показао веома опасним али је, нажалост, доживео и практичну примену у већем броју социјалистичких земаља. Јовановић је на сопственој кожи доживео социјалистичко уређење државног питања. Проглашен је народним непријатељем, по некима правним јеретиком, иако је био легални представник југословенских власти. Због тога су генерације интелектуалаца стасавале с оваквим (пред)убеђењем, чиме је нанета несавладива штета свима који су схватили значај државног питања. Отуда је од изузетног значаја оригинално апострофирање свих важнијих момената теоријске мисли о државном питању. У томе, без лажне скромности, Слободан Јовановић нема премца у домаћој политиколошкој и правној мисли 20. века.

ПОЈАМ И ЗНАЧЕЊЕ ДРЖАВЕ

Легитимност и сувереност државне власти

Легитимност државне власти представља важно питање у разматрању њене дугорочне одрживости у одређеном временском и просторном оквиру. Легитимна власт мора имати друштвено оправдане атрибуте, који почивају на општој сагласности већине у одређеном друштву. Зато криза легитимности наступа када актуелна власт изгуби свој друштвени ослонац и приступи манипулативним методама „вештачког” одржавања. Ови процеси датирају из времена првих градова-држава и егзистирају све до данашњих дана. Можемо констатовати да се генеза кризе легитимности, у различитим временским периодима, заснивала на тада актуелним религиозним и идеолошким основима. Она је, заправо, окарактерисана капацитетима актуелне власти да свој изгубљени легитимитет надомести „неповољним” околностима које су задесиле државу и народ.

Генусно одређење легитимности је доживело различита одређења у зависности од историјског тренутка. Ипак, неспорно је да се појам и значење легитимности може приписати европској политичкој мисли. У општем значењу се под легитимношћу подразумева добровољно потчињавање грађана државној власти. Под тим се подразумева свест већине људи да је њихова власт религиозно, идеолошки и надасве правно оправдана и неопходна у свакодневном животу. Она је уједно и заштитничка, јер се воља већине штити од могућих начина нарушавања друштвено-економског и политичког поретка.¹

Извориште легитимности у европској политиколошкој и правној мисли заснива се на различитим основама. Оне се могу свести на две основне претпоставке:

- третирање друштвеног поретка као заједнице слободних грађана. Овакво схватање има своје упориште у старогрчкој, римској и, донекле, средњовековној правној традицији
- раздвајање верске и световне власти, карактеристично за европску политичку традицију (Zakošek 1989, 45).

Знајући да Слободан Јовановић гравитира у правцу европске политиколошке и правне мисли, његово разумевање легитимности државне власти блиско је ауторима европског интелектуалног простора. У својој књизи *Вођи француске револуције* Јовановић анализира неопходност револуционарног рушења власти, чиме у исто време у расправу уводи питање легитимизације.

Слободан Јовановић питање легитимности револуционарне власти цени по поступцима њених вођа који, сплетом негативних историјских околности, постају жртве револуције. Описујући револуционарну улогу Мирабоа, Јовановић констатује његов критички однос према револуцији, тако што јасно наводи њене добре и лоше стране. Мирабо сматра скупштину легитимним државним телом, која се мора

1 Интересантно је запазити да Кант на овој тези развија своју мисао и став о неоправданости било каквог облика рушења државне власти, без обзира што се она, хипотетички посматрано, могла претворити у ненародну и угњетачку. По његовом мишљењу, нема оправдања за насилно рушење власти, јер се тиме нелегитимним средствима настоји срушити правно-легитимна власт. „До разлога зашто Кант забрањује покретање било какве насилне побуне можемо доћи полазећи од неколико различитих идеја. Прва се односи на противречност таквог захтева, друга на разлику између јавне и приватне употребе ума, а трећа на садржај максиме јавности” (Soć 2013, 67).

одупрети вољи народних маса на улици (Jovanović 1932a, 135–137). Ипак, његове идеје које су, у основи тачне, нису наишле на шири народни одјек. Зато Мирабо остаје усамљен, чиме се придружује судбини осталих револуционарних првака.

Сувереност државне власти није могуће објаснити из само једног угла. Ради се о појму који садржи материјалне и формалне димензије. Зато је неопходан еклектички приступ, који ће уважити бројне различитости у приступу суверености. Материјална димензија суверености се заснива на односу надређености и подређености у друштву. У таквом односу снага, надређени намеће своју вољу подређеном субјекту. Сувереност у формалном смислу подразумева постојање врховног органа власти, који се мењао кроз историјске епохе. Отуда се достигнуће Француске буржоаске револуције огледа у успостављању парламентарне власти и скупштине, као врховног заступника народне воље.²

Сувереност, из пера Слободана Јовановића, подразумева међусобно усклађено функционисање свих делова или грана државне власти. Право има улогу њиховог регулатора, чиме се доприноси складном функционисању државе, а самим тим и остварењу њене суверености. Иако све гране власти заједно чине целину државне власти, неопходно је да постоје јасно оцртане граничне међе, које једну власт раздвајају од друге. Ипак, јединство власти остаје на нивоу теоријске конструкције, јер у стварности она представља недостижни идеал. Слободан Јовановић је тога био свестан.

Негацију суверености државне власти Слободан Јовановић је осетио на личном примеру. Иако председник Владе Краљевине Југославије у егзилу, доживео је да револуционарна власт његовом затворском осудом, која није могла да буде извршена, и губитком грађанских и политичких

2 Иако идеје француских просветитеља представљају радикалан отклон од ранијих схватања о извору и садржају суверености, морамо узети у обзир чињеницу да се генеза идеје о Републици, као новом облику државног уређења, постепено пробијала много пре револуционарних дешавања у Француској. Подсећања ради, Жан Боден (*Jean Bodin*) у свом делу Шест књига о држави указује на монарха као извора суверености у држави. У својој књизи државу, односно републику, сматра човековим срећним окружењем, јер суверена власт има за циљ да омогући нормалан живот свим грађанима. Ова књига је настала далеке 1583. године, што упућује на чињеницу да је два века раздвајају од почетка Француске буржоаске револуције. Овако дугу временску дискрепанцу треба узети у обзир приликом оцене домета Боденове теоријске мисли (Опширније: Bodin 1993, 46–47).

права, себи, на недемократски и груб начин, обезбеди сувереност. Тога је постао свестан онда када је „тадашња” међународна заједница признала постојеће стање ствари у социјалистичкој Југославији. Нажалост, тога су убрзо постајали свесни и грађани социјалистичке Југославије, који су и због вербалног деликта преживљавали затворске и друге врсте тортуре као „средства преваспитавања”.

Задатак и елементи државе

Задатак државе јесте да очува мир и стабилност у друштву. У те сврхе она је најпозванија да интервенише увек када дође до насилних покушаја угрожавања државног поретка, или пак угрожавања и повреде личних, политичких, економских, социјалних права и слобода грађана. Једном речју, држава штити сопствени правни поредак од свих који, својим поступањем, настоје да га наруше. Наоко неспорно, право на државни интервенционизам постаје предмет опречних оцена у политиколошкој и правној теорији. Ово питање постаје тема теоријских спорења, без изгледа за постизањем неке врсте научног консензуса.

Слободан Јовановић разматра могућност делотворног разграничења између државног интервенционизма и заштите личних слобода грађана. Он поставља питање: да ли је могуће успоставити сталне механизме, који би постали брана државној самовољи и злоупотреби личних слобода грађана? У супротном, неопходно је све спорне ситуације решавати од случаја до случаја, чиме се нарушава правна сигурност, односно извесност поступања државних органа у генусно истим ситуацијама (Јовановић 1936b, 108–109). У овом случају се, у ствари, домаћи правни систем приближава англосаксонској правној традицији.

Иако се оправданост државног интервенционизма чини неспорном, неопходно је одредити његову меру. То практично значи да право државе да интервенише није неограничено, већ мора бити омеђено границама личних слобода грађана. Ова дилема о(п)стаје у правној и политиколошкој теорији све до данашњих дана. Узалудно је позивање на чињеницу да савремена достигнућа на пољу људских права, која добрим делом Слободан Јовановић није за живота дочекао, не умањују

потребу сталне борбе између неопходног и дозвољеног (државног) мешања у домене личних слобода њених грађана. У овом сегменту функционисања државе није се превише одмакло у свету, без обзира на достигнућа на пољу изградње међународних и регионалних правно-институционалних механизма. Пракса мандатних *ad hoc* трибунала и спорења око надлежности Сталног Међународног кривичног суда само су подгрејала озбиљне сумње у домете светске правде.³

Државни интервенционизам можемо посматрати из различитих углова. Гледишта се, у својој основи, базирају на колективној и индивидуалистичкој концепцији разумевања односа државе, њених средстава принуде и личних слобода грађана. Индивидуалистички погледи на однос државе и друштва, самим тим и државног интервенционизма, који је у основи принудног карактера, супротни су социјалистичкој идеологији, у којој је појединац миноран, а колектив доминирајући фактор. С обзиром да је тога био свестан, Слободан Јовановић домене државног интервенционизма поставља у оквиру правног и социолошког гледишта.

Правно гледиште о границама државне интервенције, у визури Слободана Јовановића, оптира између индивидуалистичке и социјалистичке школе. Индивидуалистичка школа се заснива на тези о обавезности државне интервенције у свакој ситуацији у којој се штити правни поредак земље. Под тим се подразумева систем правних прописа, којима се штите индивидуална права грађана од могућности њиховог кршења на правно недозвољив начин и правно неподобним средствима. „Индивидуалистичка школа је повезала државну интервенцију и друштвени развитак, али Слободан Јовановић наводи неколико приговора индивидуалистичкој школи, који се односе на поистовећивање сваке врсте промена и друштвеног развитака, али и изједначавање сваког друштвеног развитака с друштвеним напретком” (Terzić 2020, 82).

3 Стални Међународни кривични суд званично је почео с радом 1. јула 2003. године. Иако је сматран цивилизацијским достигнућем, у погледу суђења за најтеже (незастаревајуће) злочине, он није испунио почетна очекивања. Намењена му је секундарна надлежност, у ситуацији када национални судови нису спремни да суде за најтеже злочине. Овде се државни интервенционизам премешта у међународне домене, чиме се почетни искорак у обезбеђивању правде жртвама чини извеснијим. У том погледу се одсуство државног интервенционизма у националним оквирима надомешта надлежношћу међународних судских инстанци. Нажалост, Слободан Јовановић није дочекао моменат формирања овог суда, јер би његово апострофирање мерљивости државне, односно међународне интервенције и домена личне слободе грађана добило другачији призвук.

Теза о неопходности државног интервенисања, у заштити личних слобода њених грађана, захтева одговор на питање оправданости заштите саме државе од рушилачких поступака. Да ли се у овом случају мерљивост државне интервенције и оправданост њене употребе може довести у питање? Изузимајући опречна мишљења, која су претежно анархистичко-утопистичког карактера, сматрамо државу најпозванијом да штити себе саму од других. У противном се доводи у питање опстанак савремене државе, јер су угрожене њене виталне функције.⁴ Уосталом, легитимност државне власти и легалност одлука државних органа нису могући уколико излазе изван правних оквира. „Познато је да право уређује начин функционисања правне државе те да није могуће њено постојање без адекватног права. Отуда се у самом називу *правна држава* апострофира значај правног поретка за државу” (Јоксић и Јеж 2014, 352).

Социјалистичка школа је сместила државну интервенцију у средиште међуодноса послодаваца и радника. Следствено томе, држава добија улогу арбитра који решава класне сукобе у друштву. У фокусу државног деловања налазе се класни односи, чиме се она сврстава у ред класних арбитра. Ово схватање је ограничено и неприменљиво у државама тзв. социјалног благостања, у којима нису присутни класни проблеми. То практично значи да њима држава није од користи, јер губи смисао свог постојања. Тиме се *stricto sensu* подупире теза од одумирању државе, која је доживела историјски пораз.

Социолошко гледиште о границама државне интервенције почива на дијаметрално супротним основима од правног гледишта. Овде индивидуалистичка школа своје утемељење заснива на истим принципима, али се разликује у методама државног деловања. Уместо да државна интервенција буде усмерена ка заштити личних слобода грађана, као принципијелног правног питања, она противставља законе друштвеног развита (Јовановић 1936b, 117).

4 Питање постепеног приближавања правне државе према њеном савременом уобличавању, Еуген Пусић посматра у два нивоа. Први ниво се тиче признавања и остваривања одређених људских права, која се сматрају старијима од државе, па их зато она не сме кршити или ограничавати. Други ниво подразумева развијање институција и метода, који су у стању да државу фактички спрече у произвољној употреби монопола физичке принуде изван њеног правног система (Pusić 1990, 81–82).

Социолошке теорије одричу могућност државног интервенционизма на друштвеној сцени. Наведено теоријско опредељење је подразумевало илузорност државног интервенционизма, односно државне помоћи доминантним групама, јер им она није потребна. Угроженим категоријама грађана не би било сврховито пружати помоћ, јер би се тиме ометао нормалан ток друштвених кретања и утицало на државни развитак. Међутим, став о немешању државе у друштвени живот грађана није супротстављен неопходности њеног посредног учешћа. Оно би се састојало у прописивању правила поступања и обезбеђивању да се на моралан и правно допуштен начин поштују. Дакле, арбитражу улога државе произилази из њеног активног немешања и пасивног (допуштеног) утицаја на поступање свих актера друштвеног живота.

Слободан Јовановић је био свестан танке линије која раздваја потребно, могуће и оправдано државно интервенисање у различитим областима друштвеног развитака. Сумирајући достигнућа и недостатке индивидуалистичке и социјалистичке школе, у оквирима правног и социолошког гледишта, он трага за решењима којима би се отклониле присутне дилеме. Заједнички именованитељ различитих теоријских оријентација морао би почивати на неутралном односу државе према супротстављеним друштвеним групама. То није коначно решење већ процес постепеног неутралисања државе, који је током историје показивао (не)отпорност на утицаје различитих религијских и идеолошких усмерења.

Критика марксистичког концепта државе

Идеологија марксизма је током XX века постала део животне стварности већег броја земаља у свету. Она је опредмећена у револуционарним дешавањима у Русији, када на власт долазе бољшевици. Најпре опасности, а онда и погубности, ове идеологије људи су постали свесни тек када су на својој кожи осетили оштрину политичке репресије. Иако се накнадна памет увек чини већом, не треба спорити чињеницу да је значајан број аутора био свестан погубности марксистичког концепта уређења државе, и то већ у самом зачетку њене примене. Показало се да је први „посао” нове

власти био успостављање бољшевичке диктатуре у мери у којој је у претходном периоду, како су истицали, буржоаска власт господарила и живела на рачун народа, а пре свега радничке класе.

Слободан Јовановић је пружио детаљну анализу актуелног стања у бољшевичкој Русији, где је власт предузимала прве кораке у правцу изградње бескласног друштва. Революционарни талас је убрзо захватио и околне државе. Тако се 1922. године приступило оснивању Савеза Совјетских Социјалистичких Република (СССР) са Русијом као стожером. Унутрашње уређење нове државе заснивало се на строгим социјалистичким принципима. Њихову основу је прожимала комунистичка идеологија, коју су у својим учењима поставили Маркс и Енгелс.

Ови догађаји иницирали су повећано интересовање Слободана Јовановића и његових савременика за марксистичку идеологију. У њеној основи је историјски материјализам и теза о одумирању државе, као крајњег исхода опредмећеног идеолошког дискурса самог Маркса и интерпретатора његовог учења, попут Лењина, Плеханова, Троцког и других. „Јовановић разматра марксизам и у Држави (1914, 1922, 1936), као и у бројним краћим радовима. Осим што је одржао докторски курс о марксизму (1932–1933), подржао је оснивање и заједно са својим марксистички оријентисаним асистентом Јованом Ђорђевићем, отворио је студентски дебатни клуб на Правном факултету, који је био, у ствари, *нека врста мале академије марксизма*. Слободан Јовановић је сматрао да теорије треба отворено и слободно разматрати и тумачити, јер се само у слободним условима могу остваривати релевантни научни резултати” (Milosavljević 2013, 17).

Научна предузимљивост и склоност ка стицању идеолошки неоптерећених знања најбољи су залог улажења у суштину једне идеологије. Слободан Јовановић је тога био свестан и зато не чуди његово раније интересовање за Марксово учење, испољено у домену филозофије кроз историјски материјализам. Терзић примећује да у проучавању Марксових и Енгелсових капиталних дела, Јовановић разликује употребну и прометну вредност робе, стални и променљиви капитал, али и одређује различите интересе радничке класе и буржоазије. Надаље, теорија

историјског материјализма, заснована на материјалистичкој дијалектици и превладавању друштвено-економских формација, представљена је као неумитни закон развитка историје (Terzić 2020, 89). На овом подручју је постављена демаркациона линија, која раздваја Хегелов идеализам од Марксовог материјализма. Први је пратио кретање идеје, а други материје, сматрајући их покретачем и верним пратиоцем нераскидиве нити историјских догађаја. Бранећи сопствено филозофско учење Маркс, у критици Хегеловог учења, наводи да је код Хегела дијалектика дубила на глави, а да је он поставио на ноге.

У економској сфери се указује на ново уређење односа на селу, национализацију приватне имовине и њено претварање у задружну. Уместо на својој, сељаци сада раде на задружној имовини, чиме се ствара читав слој људи-беземљаша. Право на синдикално организовање није укинато, али се мења улога синдиката у социјалистичком друштву. Строга контрола привреде и неометани државни интервенционизам давали су новој власти тоталитарни карактер. У склопу разматрања привредних прилика у СССР-у, апострофира се процес бирократизације у друштву, чију окосницу чине подржављена предузећа и колхоза, као облик организовања пољопривредне производње.

Одсуство плуралистичког погледа на свет, у визури нове социјалистичке власти, имало је директан утицај на политичке прилике у земљи. Страначки монизам, изражен у комунистичкој партији, није дозвољавао деловање других политичких субјеката. Они су сматрани непријатељским елементима који, под утицајем спољних (буржоаских) фактора, имају задатак да насилно сруше нову власт. „Иако Маркс и Енгелс нису помињали физичко истребљење капиталиста, они су не само били за употребу насиља против њих (јер се лако могло претпоставити да ће капиталисти покушати да бране своју имовину), већ су остављали утисак као да се залажу и за преиспитивање самог концепта насиља. Наиме, Маркс и Енгелс су најављивали одбацивање свих традиционалних (буржоаских) вредности, укључив и слободу и морал” (Antonić 2010, 164–165).

Слободан Јовановић је изворно тумачио политичку суштину комунистичке идеологије у Совјетском Савезу. У томе се држао непристрасног приступа, што је давало

пуну научну тежину његовим закључцима. Он појашњава основну Марксову идеју о класном карактеру политичких странака, чиме се оправдава гушење страначког живота и потпуна доминација, односно диктатура комунистичке партије. Политичке странке се стављају ван закона, тако што се забрањује њихово деловање. У таквој држави није било места за плурализам политичког мишљења, већ се политичко-педагошким методама наметала социјалистичка свест народа.

Анализа садржаја и степена практичне применљивости комунистичке идеологије, настале из Марксовог а потом и пера његових интерпретатора, представљала је научни изазов интелектуалцима тог доба. Ширина и дубина научне мисли Слободана Јовановића допринела је да пред собом имамо поуздано научно штиво у овој области. Закључујући излагање политичке суштине социјализма у Совјетском Савезу, као огледног примера опредмећене Марксове мисли, он наводи нека своја запажања. Иако се не усуђује да детаљније прогнозира комунистички експеримент у СССР-у, Слободан Јовановић изражава озбиљну забринутост.

Основна слабост комунистичке идеологије огледа се у њеном опонирању религији, независном и слободном мишљењу, као и кршењу личних слобода. Ове вредности су, једноставно, угушене у социјализму што може, а историјски се показало да и јесте, створити климу неповерења и отпора према званичној идеологији. Ове појаве се сматрају обележјима нижих ступњева у развоју људског друштва. Под њиховим утицајем долази до сукоба рационалног и ирационалног у односу друштвене организације и личне слободе. Будући неспреман да понуди, већ унапред одбацује компромисна решења, комунизам се креће линијом једног од супротних начела (Јовановић 1936v, 489–491). У томе се огледа његова основна слабост и одсуство дугорочне перспективе. Зато не изненађује што се клица комунизма није примила у развијеним демократијама.

Упоређујући комунизам с националсоцијализмом, Слободан Јовановић се отворено сврстава у противнике ових идеологија. Човеку, чија је научна мисао била испред времена у коме је живео, није било тешко да разуме сву погубност једноумног начина уређења друштвених прилика.

ОРГАНИЗАЦИЈА ДРЖАВНЕ ВЛАСТИ

Подела и организација државне власти

Подела и организација државне власти је устројена на принципу поделе и самосталног функционисања сваке од три гране власти. Трихотомни приступ у функционисању државне власти подразумева засебне органе, који се не смеју мешати једни другима у обављању уставом и законом поверених послова. У прилог троеобног система поделе власти, Слободан Јовановић наводи два основна разлога: технички и правни (Jovanović 1936b, 3–5).

Технички разлог се односи на неопходну специјализацију лица која учествују у одређеној грани власти. Подела власти управо омогућава константно усавршавање појединаца за вршење власти, као и њихово интелектуално и морално уподобљавање. Тако, на пример, знање и способности потребни за вршење судијске функције нису компатибилни за учеснике у законодавној власти. Потоњи креирају правна правила и омогућавају њихову будућу примену. То захтева виши ниво знања и свести, јер се резултати њиховог рада могу оцењивати у будућности.

Израда и доношење законских прописа припада једној од најодговорнијих делатности у држави. У правној доктрини нису ретки аутори који сматрају да сваки закон мора имати свој дух. Они који прописе примењују морају настојати да правилно протумаче „аутентичну” вољу учесника у њиховом стварању. Реч је о једној врсти духовне трансмисије, која се одвија између креатора правних прописа и субјеката који учествују у њиховој примени. Наведени процес се *stricto sensu* своди на поделу рада међу органима, који припадају различитим гранама власти. Одређени ниво преливања међу гранама власти требало би сводити на најмању могућу меру.

Правни разлог поделе власти огледа се у омогућавању нормалног функционисања правне државе. Она не може постојати када је сва власт сконцентрисана у рукама једне гране власти. У политичкој пракси тоталитарних режима је то најчешће извршна власт, с тим што су и остале гране власти морале деловати у духу владајуће идеологије и у

складу с мишљењем врха пирамиде политичке власти.⁵ Подела на законодавну, извршну и судску власт омогућава нормално функционисање државе. Идеолог поделе власти, Шарл Монтескје (*Charles-Louis Montesquieu*), је указивао на незајажљиву људску потребу да се управља другим људима. Јединство власти би, у том погледу, било идеално средство реализовања апсолутистичких тежњи. Зато се подела власти, као систем у ком се власти међусобно ограничавају, сматра великим дометом француске просветитељске мисли, којој је овај филозоф садржајно припадао. Нимало случајно, већ циљано, Монтескје је своје познато дело, у коме образлаже неопходност поделе државне власти, насловио *Дух закона*. Тиме се потврђује теза о закону као духовној творевини, који се материјализује у његовим конкретним одредбама.

Подела државне власти не сме се и не може вршити према екстремно сепаратном принципу. Такво стање у држави паралисало би њено нормално функционисање, али и живот грађана. Свестан опасности, коју са собом носи дословна сепарација државне власти, Слободан Јовановић инсистира на њеном јединству. Следствено томе, ако пођемо од чињенице да законодавна власт представља вољу народа, онда је она најпозванија да доноси правна правила (устав и законе), које ће примењивати друге две гране власти. Дакле, иако начелно независне, извршна и судска власт морају деловати у оквирима воље законодавне власти. Овде се не доводи у питање трихотомија државне власти, већ се, напротив, ојачава њено нормално функционисање и јединство.

Важан моменат, код разматрања принципа поделе државне власти, односи се на преливање надлежности у одређеним сегментима њиховог функционисања. Иако је изрицање санкција у надлежности судске власти, предвиђена је и могућност да законодавна и извршна власт

5 Интересантно је запазити да се у нацистичкој Немачкој вршење судијске функције уподобљавало фиреровим захтевима. „По Хитлеровом преузимању власти, велики део судија се надао успостављању једног новог судског поретка и поздрављао је крај пропалог и срамотног парламентаризма. Нови узорци су били они које је наређивала националсоцијалистичка идеологија. Она је захтевала од судија да буду флексибилни да поред закона поштују и друге вредности, на пример правду која се имала разумети у националсоцијалистичком смислу као владајући политички морал. На првом месту свих правних извора био је здрав, народни разум. Овај неодређени појам, као и други замагљени принципи попут верности и вере послужили су као средство којим се старим законима додељивало ново правно значење” (Volić-Hellbusch 2012, 44).

могу санкционисати поступање супротно прописима. То практично значи да парламент може изрицати новчане казне посланицима, да полиција може изрицати мандатне новчане казне прекршиоцима и др. Наведена овлашћења нису у супротности с принципом поделе власти и не представљају грубо мешање у уставне надлежности судске власти. Супротно томе, највиши судови у земљи могу доносити начелна правна схватања о одређеним правним питањима, која нису децидирано решена у законским прописима. Реч је о правним празнинама, чије присуство треба свести на минимум, али их је немогуће искључити. Савршеност правног система у једној држави огледа се у свођењу правних празнина на најмању могућу меру. На тај начин се сужавају могућности диферентног приступа у решавању генусно истих правних ситуација у судској пракси.

Иако се трудио да основне елементе поделе власти и принципе њеног функционисања објасни из доктринарног угла, Слободан Јовановић, циљано или не, даје своју оцену успешне поделе државне власти. Доследно сматра да начело поделе власти не одговара парламентарном режиму. Наиме, парламентарни режим подразумева стални надзор друге две гране власти, чиме се најдиректније опонира начелу поделе власти. Ово начело је у супротности и с начелом уставне равноправности. Очигледан пример представљају САД, где све три врсте власти стоје под уставом. То практично значи да се шеф управне власти и судови могу одупирати законодавној власти. Спречавање њеног мешања је омогућено давањем права управној и судској власти да врше активан надзор над законодавном влашћу (Јовановић 1936v, 54–55).

Границе државне власти

Домети и границе државне власти спадају у ред питања на којима се разилазе аутори различитих теоријских усмерења у политиколошкој и правној доктрини. Њихова запажања и предлози оптирају између неопходног и пожељног начина вршења државне власти. Водећи рачуна да државна власт несметано остварује своју уставну улогу, у оквирима трихотомне поделе, аутори доктринарних усмерења указују на могуће правце ограничавања у њеном вршењу.

Слободан Јовановић је био свестан научних искушења која са собом носи разматрање ограничења државне власти. У очима водећих државних структура покретање теме неопходног ограничења државне власти проглашавано је јеретичком. Историја бележи значајан број аутора који су били у немилости државне власти, и то при самом помену њене смењивости и ограничења у вршењу државних функција. Утврђивање границе државне власти подразумева примену подесних метода, којима би се конструисали трајнији механизми контроле. Слободан Јовановић предлаже примену два метода у ограничењу државне власти: правни и ванправни.⁶

Правни метод ограничења државне власти се заснива на механизмима контроле и међуодговорности у оквирима њене трихотомне поделе. У својој бити унутарњи, овај методолошки приступ налази примену у оквирима постојећег стања ствари. Његова делотворност почива на систематском и сталном ограничавању у вршењу државне власти. Присталице правног метода се противе *ad hoc* решењима, јер се њима нарушава нормално функционисање државне власти. Могли бисмо рећи да овај метод више одговара конформистичком начину гледања на проблематику (само)ограничења државне власти. На крилима оваквог методолошког приступа одриче се могућност њеног насилног свргавања. Најзад, примећујемо да се правни метод неефикасно одражава у практичним аспектима ограничења државне власти.

Ванправни или политички метод ограничења државне власти чини јавно мњење, као активни пратилац деловања државне власти.⁷ Док у развијеним демократијама политички

6 Ове методе можемо назвати спољашњим и унутрашњим. Док се првим врши системско, другим наступа политичко (само)ограничење државне власти. Није нереално ове методе назвати константним и цикличним. Прве подразумевају стално успостављене механизме контроле државне власти, а друге јавно мњење које своју вољу, у крајњем исходу, референдумски и изборно изјашњава. Потоњим бисмо могли придодати елементе револуционарних дешавања, у ситуацијама када се противправним путем врши насилна смена врха државне власти.

7 Јавно мњење, као правно-политичку категорију, према карактеру учешћа у контроли државне власти, можемо поделити на: активно и пасивно. *Активно јавно мњење* подразумева коришћење ванинституционалних механизма борбе против државне власти. То укључује: одржавање трибина; јавних, а ненасилних скупова; упућивање писаних иницијатива, протеста, отворених писама и друге начине правног обраћања државним органима. Грађани имају право да користе правне могућности које им пружа Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја. На тај начин могу доћи до тражених података које користе у будућем јавном деловању. *Пасивно јавно мњење* чине грађани код којих не постоји спремност за јавним деловањем. Они нису спремни

метод исказује боље резултате од правног метода, у тоталитарним режимима је искључена могућност примене овог метода, будући да није остварива претпоставка слободе изражавања мишљења. Ипак, тоталитарни режими могу прибегавати фингираном коришћењу ванправног метода тако што се организују квази начини изражавања мишљења грађана. Реч је о намештеним референдумима и изборним процесима, у којима је искључена могућност демократске контроле самог тока и резултата гласања.

Слободан Јовановић је ближи правном методу, јер државну власт сматра правном категоријом. Зато ванправни чиниоци, који утичу на вршење државне власти, нису пожељни. Под тим се подразумева утицај појединаца и различитих типова организација, које себи дају право контроле државне власти изван уставних и законских оквира. Ови чиниоци се збирно називају јавним мњењем, иако је реч о различитим субјектима који делују из различитих побуда. Прешироко или преуско омогућавање утицаја јавног мњења на државну власт доводи до анархије. Отуда је проблем одређења мере утицаја на државну власт, као и мерљивости државне интервенције којој Слободан Јовановић посвећује пажњу у својим делима, хроничан проблем у функционисању сваке државе која себе сматра демократском.

Апострофирајући значај јавног деловања и јавне речи, као опредмећења утицаја јавног мњења на државну власт, Слободан Јовановић указује на особеност савремене државе, називајући је „државом масе”. У питању је историјски процес, који прати константно увећање броја становника и уласка нижих слојева у државну организацију. У оваквим околностима, свака држава настоји да пронађе подесно решење којим ће контролисати масе. Одржавање њиховог јединства представља технички проблем. Поред тога, државна власт мора бити свесна моралног проблема у погледу јединства масе. Он се огледа у неопходности постизања јединства свести, као интегралног средства повезивања ширих народних маса. На крају, еволуција масе није довела до универзалних решења. Свака држава је, у зависности од

да јавно и организовано износе своје мишљење, већ користе правно-институционалне механизме, које је држава предвидела у својим прописима. Ову врсту јавног мњења одликује одсуство револуционарног духа и њихово нагињање у правцу конформистичког сагледавања актуелне ситуације.

друштвено-економског и политичког поретка, трасирала сопствени пут у односима с масом. Слободан Јовановић је тога био свестан и зато се уздржавао од доношења коначних закључака (Јовановић 1936v, 505, 506, 515).⁸

ЗАКЉУЧАК

Државно питање представља незаобилазну тему у научном опусу значајног броја теоретичара политиколошке, правне, социолошке, филозофске, али и шире друштвене мисли. У њему се преламају утицаји различитих теорија и њихових ужих оријентација, у којима се апострофира значај одређеног сегмента управљања државом. Нису ретки аутори који државним питањем означавају шири каталог темата, чије извориште проналазе у (не)решеним државотворним односима. Многи аутори, различите теоријске и практичне провенијенције, своју богату биографију заснивају на упорној борби за проналажењем најподеснијег модела у решавању државног питања. У зависности од историјских догађања, идеолошког угла посматрања и актуелног друштвеног тренутка, лични допринос у решавању државног питања може бити позитивно или негативно конотиран. То нас наводи на закључак да је бављење државним питањем и оцена успешности на том пољу подложно суду историје, али и вредносној оцени оних који, у одређеним „историјски” преломним догађањима, поседују аршине утврђивања исправног од погубног учешћа у државној власти.

Слободан Јовановић припада реду мислилаца који не поштују оквире у посматрању важних политичких и правних института, догађаја и личности већ је, преузимајући на себе улогу модерног полихистора, оставио у научно наслеђе будућим генерацијама целовит приказ државног питања у југословенској, европској и светској перспективи. У иностранству цењен, у социјалистичкој Југославији

8 Овај проблем је променио своју политичку суштину с развојем науке и технологије крајем XX и почетком XXI века. Техничка средства омогућавају лакшу контролу масе и одржавање њеног јединства у погледу кључних државних питања. У томе предбаче ТВ медији, као креатори јавног мњења, без којих није могуће постићи јединство воље и решености да се заједнички решавају проблеми у друштву. Оно што је називано „техничким питањем” постизања народног јединства добија другачију методолошку основу. Несумњиво је да би Слободан Јовановић своје мишљење о начину постизања јединства масе уподобио са садашњим начином комуницирања међу људима.

правно-политички прогоњен и осуђиван, Слободан Јовановић је показао и доказао да горостас научне мисли може бити личност која, поред несумњиво великог знања, мора поседовати и моралне врлине. С пуним правом се негативно односио према трулим компромисерима, којих је у социјалистичкој Југославији итекако било, а који су своју политичку биографију градили на негацији прошлог и популистичком односу према времену у коме су живели и градили своје каријере. Историја је показала да су они мандатног карактера, односно људи тренутка, чији су крајњи домети прекратки да би могли засенити величину научне мисли Слободана Јовановића.

У својим међуратним радовима, Слободан Јовановић се трудио да сачува објективан приступ у разматрању најважнијих политиколошких и правних питања. Под њима се подразумевају: сувереност, легитимност, легалност, државна организација, основ и границе државног интервенционизма, утицај и значај јавног мњења, марксистички концепт државног устројства, филозофска и идеолошка основа социјалистичког погледа на тежишна питања у функционисању државе и др. У фокусу његове научне мисли нема места за празну фразеологију, идеолошке прокламације, немушта решења. Уместо тога, можемо уочити јасно изражене ставове, утемељене на чврстини његових моралних начела и великом обиму теоријског знања. Будући да се бавио актуелним друштвеним и државним питањима, Слободан Јовановић је снагом догађаја, који су мењали нормалан ток друштвених дешавања, остајао на чистини. Несклон полузнању, он није остајао на површини проблема, већ је улазио у њихову суштину, објашњавајући кровне догађаје стицајем околности датог друштвеног и историјског тренутка.

На основу целокупног разматрања научне мисли Слободана Јовановића, не можемо се одупрети утиску да је реч о ванвременској личности. Будући да је суд историје непогрешив у пресуђивању догађаја и личности, можемо рећи да је Слободан Јовановић доказао релативну снагу одређених историјских чињеница и тежину сопствене научне мисли, без обзира на тренутну моћ његових политичких прогонитеља.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Antonić, Slobodan. 2010. „Klasni rat: Lenjinovo nasleđe.” *Sociološki pregled XLIV*: 159–204.
- Bodin, Jean. 1993. *Les six livres de la République*. Ville de Saguenay, Québec: Chicoutimi.
- Volić-Hellbusch, Jelena. 2012. „Sudstvo u Trećem Rajhu.” *Pravni zapisi* 3: 36–53.
- Zakošek, Nenad. 1989. „Problem legitimnosti vlasti.” *Politička misao* 26: 44–55.
- Jovanović, Slobodan. 1932a. *Vodi francuske revolucije*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon.
- Jovanović, Slobodan. 1936b. *Država knj. 1*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon.
- Jovanović, Slobodan. 1936v. *Država knj. 2*. Beograd: Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon.
- Joksić, Ivan, i Jež, Zdravko. 2014. „Teorijske postavke i ideje o pravnoj državi.” *Kultura polisa* 11: 341–360.
- Milosavljević, Boris. 2013. „Marksistička kritika studije Slobodana Jovanovića o Marksu. Praksa i dijalektika.” *Theoria* 56: 15–40.
- Pusić, Eugen. 1990. *Dioba vlasti*. Beograd: Naprijed.
- Terzić, Predrag. 2020. „Ideja slobode u pravno – političkim delima Slobodana Jovanovića.” *Srpska politička misao* 68(2): 79–98. doi.org/10.22182/spm.6822020.3
- Šoć, Andrija. 2013. „Kant i legitimnost pobune protiv suverena.” *Theoria* 56: 63–77.

Predrag Terzić*

Institute for Political Studies, Belgrade

Ivan Joksić**

*Faculty of Law for Commerce and Judiciary
University of Business Academy, Novi Sad*

STATE ISSUE IN THEORETICAL THOUGHT OF SLOBODAN JOVANOVIĆ

Resume

Dealing with the state is as old as the state itself. Its origin, development and constitutional structure show the extent to which the state issue is important in theoretical thought. There are a large number of topics in the literature that try to explain the essence of the state issue, starting from individual aspects of its functioning. There does not seem to be an author, in legal and political theory, who has not tried to make a go in this field. The giant of our legal, political, sociological, literary, historical thought, Slobodan Jovanović made the same attempt. He meticulously dealt with the issue of the state in a deliberative style, respecting the theoretical achievements of his predecessors and contemporaries. Inspired by the ideas of the French educators, about whom he also wrote, Slobodan Jovanović pointed to the material and spiritual dimension of the internal and external structure of the state. His exceptional knowledge of the social and political circumstances in the country inspired the propositions of future solutions to important state issues. Thus, the breadth and depth of Slobodan Jovanović's theoretical thought is greater, because the readers of his works are offered valuable reading that transcends spatial and temporal frameworks. He did not belong to the authors who dealt with important theoretical issues with a lead-heavy pen, but with a conversational style that enables a wider circle of readers to get to know the matter. That is why Professor Stevan Vračar rightly included Slobodan Jovanović in the ranks of personalities who make up the valuable scientific heritage of the Serbian people and state.

Keywords: Slobodan Jovanović, law, politics, state, legitimacy, organization, man, constitution

---

* E-mail address: predragterzic@yahoo.com.

** E-mail address: ijoksic@pravni-fakultet.info.

* Овај рад је примљен 21. јануара 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 23. фебруара 2021. године.